

Міністерство освіти та науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра психолого-медико-педагогічних основ корекційної роботи

Дипломна робота
магістра

з теми **«КОРЕКЦІЯ РУХОВОЇ ГРИ У ДОШКІЛЬНИКІВ
ІЗ ДИЗАРТРИЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ
ПРИ ДИТЯЧОМУ ЦЕРЕБРАЛЬНОМУ ПАРАЛІЧІ»**

Виконала:
студентка KorL1-M 18 з групи
Шпак Віолетта Михайлівна
Керівник:
кандидат медичних наук, доцент
Грубляк В.В.

Рецензент:
кандидат педагогічних наук, доцент
Левицький В.Е.

Кам'янець-Подільський – 2019 року

ЗМІСТ

ВСТУП	
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СТАНОВЛЕННЯ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДОШКІЛЬНИКІВ ПРИ ТИПОВОМУ РОЗВИТКУ ТА ДЦП	
1.1. Розвиток ігрової діяльності у дошкільників.....	
1.2. Особливості становлення рухових дій та навичок у дітей з дизартричними порушеннями при дитячому церебральному паралічі.....	
Висновки до першого розділу.....	
РОЗДІЛ II. МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ РУХОВОЇ ГРИ У ДІТЕЙ З ДИЗАРТРИЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ПРИ СПАСТИЧНІЙ ДИПЛЕГІЇ	
2.1. Methodика вивчення особливостей розвитку рухової гри у дошкільників з дизартричними порушеннями при спастичній диплегії.....	
2.2. Аналіз результатів констатувального етапу дослідження.....	
Висновки до другого розділу.....	
РОЗДІЛ III. ФОРМУВАННЯ РУХОВИХ ІГОР У ДОШКІЛЬНИКІВ З ДИЗАРТРИЄЮ ПРИ СПАСТИЧНІЙ ДИПЛЕГІЇ	
3.1. Специфіка організації корекційно-виховної роботи з розвитку рухів у дітей з дизартричними порушеннями при дитячому церебральному паралічі на заняттях з фізичної культури.....	
3.2. Організація корекційно-виховної роботи з розвитку рухів у дітей з дизартричними порушеннями при дитячому церебральному паралічі під час виховної діяльності.....	
Висновки до третього розділу.....	
ВИСНОВОК	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі проблема виховання і навчання дітей з порушеннями мовлення є однією з найбільш важливих і актуальних питань логопедії. В умовах розвитку системи освіти на перший план висувається створення належних умов для становлення особистості кожної дитини відповідно особливостям її психічного і фізичного розвитку, можливостям і здібностям. Створення педагогічних умов, оптимальних для кожної дитини, на основі особистісно-орієнтованого підходу припускає формування адаптивного соціально-навчального середовища, що включає все різноманіття різних типів освітніх закладів. Розробка науково-обґрунтованих методів і зміст корекційно-педагогічної роботи з дітьми з порушеннями мовлення розглядається як один з пріоритетних напрямів спеціальної педагогіки.

Наукові відомості і результати проведені в інклюзивних дошкільних установах забезпечили основу для введення в структуру спеціальної освіти нових вимог щодо навчання та виховання дошкільників з порушеннями мовлення, зокрема дітей з дизартрією.

Теоретична і методична база дослідження сформована на узагальненні досліджень в області спеціальної психології (Т. Головіна, В. Петрова, Ж. Шиф, Н. Долгобородова), спеціальної дошкільної педагогіки (Н. Коняєва, А. Смірнова, О. Ковальова, Б. Тупоногов), логопедії (Н. Жукова, Т. Філічева). Слід прагнути до використання педагогічних технологій, що забезпечують формування психологічних механізмів, необхідних для досягнення дитиною якісно нового рівня розвитку.

Проте, як і раніше, багато організаційно-методичних питань, що стосуються принципів, методів і конкретного змісту роботи, залишаються недостатньо розробленими. До теперішнього часу залишається актуальною проблема диференціальної діагностики порушень мовленнєвого розвитку в дошкільному віці, не сформувалася оптимальна модель коректувально-

розвиваючого навчання і виховання дітей з дизартрією, особливо при дитячому церебральному паралічі.

У системі навчання та виховання дітей з порушеннями мовлення при дитячому церебральному паралічі важливе місце займає проблема керівництва ігровою діяльністю дітей, особливо руховими іграми. Тому проблема розвитку та керівництва руховою грою і нині залишається однією з актуальних, це і зумовило вибір тематики дослідження.

Мета дослідження – обґрунтувати умови організації та особливості розвитку рухової гри у дошкільників з дизартричними порушеннями при спастичній диплегії.

Гіпотеза дослідження – організація навчання дітей з дизартрією при дитячому церебральному паралічі буде ефективна за дотримання в навчально-виховному процесі таких умов, зокрема: своєчасного обстеження та діагностики рівня рухових навичок з урахуванням новітніх технологій, методичного забезпечення навчально-виховного процесу, розробки дослідження розвитку рухової гри, єдність роботи лікаря, логопеда, вихователя та батьків.

Об'єкт дослідження – рухова гра дошкільників з дизартричними порушеннями при ДЦП.

Предмет дослідження - педагогічне забезпечення формування рухових ігор у дошкільників з дизартричними порушеннями при спастичній диплегії.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні основи становлення ігрової діяльності у дошкільників з типовим розвитком та ДЦП.
2. З'ясувати особливості розвитку рухової гри у дітей з дизартричними порушеннями при спастичній диплегії.
3. Розробити педагогічне забезпечення формування рухових ігор у дошкільників з дизартрією при спастичній диплегії.

Методи дослідження теоретичний аналіз і узагальнення наукової та методичної літератури з проблем дослідження, прогнозування і моделювання

навчального процесу, емпіричне та цілеспрямоване педагогічне спостереження, констатувальний та формувальний етапи дослідження, кількісний та якісний аналіз експериментальних завдань.

Експериментальна база: Мукачівський дошкільний навчальний заклад №12, Мукачівський дошкільний навчальний заклад №28, Мукачівський дошкільний навчальний заклад №8 «Ластівка».

Теоретична значущість полягає в аналізі теоретичних основ становлення ігрової діяльності у дошкільників з типовим розвитком та ДЦП.

Практичне значення полягає у з'ясуванні особливостей розвитку рухової гри у дітей з дизартричними порушеннями при спастичній диплегії; розробці педагогічного забезпечення формування рухових ігор у дошкільників з дизартричними порушеннями при спастичній диплегії.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дипломної роботи магістра обговорювались на студентській науково-практичній конференції в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка.

Публікації: Робота висвітлена у статті «Корекція рухової гри у дошкільників із дизартричними порушеннями при ДЦП».

Структура роботи: робота має вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел.

ВИСНОВОК

Теоретико-емпіричне вивчення проблеми корекції рухової гри у дошкільників із дизартричними порушеннями при дитячому церебральному паралічі дав нам змогу зробити наступні висновки.

Рухливі ігри – це важливий засіб усебічного виховання дітей дошкільного віку. Правильно дібрані ігри сприяють гармонійному розвитку організму дошкільників. Координовані цілеспрямовані рухи та вправи позитивно впливають не лише на руховий розвиток дитини, становлення у неї пізнавальних психічних процесів, але й розвиток дихальної, нервової та серцево-судинної систем, при цьому вони підвищують рівень апетиту та сприяють міцному сну. Рухливі ігри сприяють виникнення задоволення у дитини засобами її рухової активності, підвищенню та зміцненню позитивного досвіду її рухової діяльності. Рухові ігри та вправи впливають на розвитку точності та координації основних рухів загальної та дрібної моторики у дошкільників(хода, стрибки, рівновага, біг, сила та витривалість рухів).

Значний вплив мають рухливі ігри на виховання морально-вольових якостей. У колективних іграх у дітей формується поняття про норми громадської поведінки, виробляються організаційні навички, виховуються стійкість, сильна воля, витримка. Спільний інтерес, викликаний грою, об'єднує дітей у дружній колектив. Рухливі ігри також впливають на розумовий розвиток дітей, допомагаючи уточнити уявлення про навколишній світ, різні явища природи тощо. Виконуючи різні ролі, імітуючи дії тварин, птахів, комах, діти на практиці з'ясовують здобуті знання про життя, способи пересування живих об'єктів. За ступенем фізичного навантаження ігри бувають великої, середньої та малої рухливості. До ігор великої рухливості належать ті, у яких бере участь одночасно вся група дітей. Зміст цих ігор становлять інтенсивні рухи: стрибки, біг у поєднанні з метанням, подоланням перешкод (пролізання в обруч, перестрибування через кубики). Характер гри

середньої рухливості відносно спокійніший (метання предметів у ціль, ходьба в поєднанні з іншими рухами: підлізання під дугу, переступання через предмети). Активно рухається лише частина учасників гри, а решта перебувають у статичному положенні й спостерігають за діями тих, хто грають. Рухи, що є змістом гри, виконуються в повільному темпі. Більшість рухливих ігор доступні й корисні дітям різних вікових груп. Перед тим як обрати гру, слід визначити мету, урахувати вікові можливості дітей, їхні інтереси та фізичну підготовленість, час проведення, а також погодні умови. Залежно від підготовленості дітей правила можна спростити або ускладнити. Визначаючи гру, слід урахувувати її місце в режимі дня і дотримуватися певної послідовності в діяльності дітей. Педагоги подекуди не звертають уваги на взаємини, що складаються між дітьми у процесі гри. Трапляються випадки, коли педагог нав'язує дітям сюжет гри або навпаки – діє за принципом повного невтручання. Значна частина недоліків у вихованні може бути пояснена тим, що педагоги погано знають теорію і методіку керівництва ігровою діяльністю дошкільників. Однак, слід зазначити також те, що ряд психолого-педагогічних проблем рухової гри ще не знайшло свого вирішення.

У дітей з церебральним паралічем затримано і порушено формування всіх рухових функцій: важко та із запізненням формується функція утримання голови, навички сидіння, стояння, ходьби, маніпулятивної діяльності. Темпи рухового розвитку при дитячому церебральному паралічі можуть широко варіювати. У силу специфіки рухових порушень у дітей з церебральним паралічем статичні і локомоторна функції не можуть розвиватися спонтанно або ж розвиваються неправильно. Рухові порушення, будучи провідним дефектом, без відповідної корекції надають несприятливий вплив на формування психічних функцій і мовлення. Найважливішими з них є: порушення м'язового тону (за типом спастичності, ригідності, гіпотонії, дистонії); обмеження або неможливість довільних рухів (парези та паралічі); наявність насильницьких рухів;

порушення рівноваги і координації рухів (атаксія); порушення відчуттів рухів (кінестезії); недостатній розвиток ланцюгових випрамляємих рефлексів (стато-кінетичних рефлексів); сінкінезії; наявність патологічних тонічних рефлексів . У даної категорії дітей основними виділяються різноманітні дизартричні порушення, які роблять їх мовлення специфічним.

До теперішнього часу залишається актуальною проблема диференціальної діагностики порушень мовленнєвого розвитку в дошкільному віці, не сформувалася оптимальна модель коректувально-розвиваючого навчання і виховання дітей з дизартрією, особливо при дитячому церебральному паралічі. У системі навчання та виховання дітей з порушеннями мовлення при дитячому церебральному паралічі важливе місце займає проблема керівництва ігровою діяльністю дітей, особливо руховими іграми.

Мета констатувального етапу дослідження полягала у обстеженні та з'ясуванні наступних положень, зокрема: виявлення можливостей ефективного та результативного психолого-педагогічного забезпечення організації та вивчення рівня прояву рухової активності та діяльності дошкільників з дизартричними порушеннями при спастичній диплегії; дослідження рівня розвитку координації рухів у дітей, їх загальної та дрібної моторики; з'ясування особливостей та рівня сформованості умінь та навичок рухової діяльності дітей; встановлення рівня включення дошкільників з дизартричними порушеннями при спастичній диплегії у рухову ігрову діяльність; виявлення особливостей ролі педагога у процесі проведення рухової гри з дітьми; встановлення рівня індивідуальної та диференційованої допомоги дитині у процесі виконання вправ рухової власної та групової гри; спостереження педагога за власною руховою грою дітей з дизартричними порушеннями при спастичній диплегії. Емпіричне вивчення включало наступні етапи: спостереження за грою дошкільників із дизартричними порушеннями при спастичній диплегії; практичний аналіз планування прийомів керівництва руховими іграми дошкільників із дизартричними

порушеннями при спастичній диплегії; бесіди з вихователями та дошкільниками із дизартричними порушеннями при спастичній диплегії у процесі підготовки, виконання та аналізу рухової гри; зовнішнє та природне спостереження за керівництвом грою дітей з дизартричними порушеннями при спастичній диплегії з боку вихователя.

Діти дизартричними порушеннями при дитячому церебральному паралічі мають цілий ряд відхилень у розвитку, що найчастіше обумовлюються: низьким рівнем розвитку у них мовленнєвої діяльності з оточуючими однолітками та дорослими; не умінням називати, усвідомлено аналізувати функціональне призначення предметів, опредмечувати їх у вербальному плані; порушеннями або затримкою у розвитку рухової діяльності дітей, їх загальної та дрібної моторики; низьким рівнем рухової активності, що не дає дитині можливість виконувати відповідні функціональні навантаження, а це впливає на всебічний психофізичний розвиток дитини; наявністю нав'язливих та співдружних рухів, паралічів та парезів у дитини дошкільного віку; виявленням порушень шийно-тонічних реакцій у дитини; наявністю непогодженості у взаємодії рухів дитини з просторово-орієнтовними характеристиками; чітко виразні порушення у дітей основних рухів – сили, витривалості, швидкості, гнучкості, спритності та їх динамічності. Діти старшої групи мають достатній рівень організаційних умінь та навичок, вони вже можуть самостійно обирати та роздавати іншим, згідно до визначених ролей самостійно можуть підбирати атрибути до поданої рухової гри, при цьому педагог виконує значну ведучу роль. У дітей не достатньо розвинені навички само орієнтації, тому у педагога переважають прямі методи керівництва грою. Діти у безсюжетних рухових іграх прагнуть виконувати однакові та подібні колективні рухи. У процесі спостереження за руховою грою дітей було встановлено високий рівень зацікавленості дітей до результату гри, їх приваблює сам процес руху (хоча якраз цей процес порушений): бігати, ходити, лазити, кидати предмети.

Провідним у структурі гри були виділені рухові вправи з атрибутами гри чи предметами або просто безсюжетні рухи, які діти виконували за педагогом.

Для дошкільників з дизартричними порушеннями при спастичній диплегії притаманні предметні способи відображення довкілля, в своїх іграх 67% використовують предмети замінники. При аналізі міжособистісних стосунків у процесі рухової гри було виявлено, що 33% дітей не можуть вступати в мовленнєвий контакт з дорослими та однолітками, вони погано себе поведуть у групі інших дітей, не поступаються атрибутами гри. 83% дошкільників вказують на те, що партнером їх у руховій грі повинен бути педагог, а тільки 17% партнером рухової гри хоче бачити однолітка, самостійно усі 100% дітей не виявляють інтерес до власної поодинокій рухової гри. Дошкільникам важко організувати та включитися у процес колективної рухової гри, яка потребує більших зусиль щодо виконання відповідних рухів дітьми, що свідчить про високий рівень їх відволікання на зовнішні подразники. При виконанні індивідуальної рухової гри це спостерігалось значно менше. Дошкільникам легше запам'ятовувати прості правила рухової гри, але при виконанні рухових вправ вони їх поступово гублять, що потребує словесної та рухової підтримки дорослого, а іноді і зауважень з його боку. Серед дітей, двоє дошкільників (33%) – на зауваження реагують не завжди адекватно, їх ігри короткочасні, вони багато роблять помилок у руховій грі та заважають іншим. Дошкільникам дуже подобаються ігри з такими основними рухами, як кидання та ловля м'яча та хода, які потребують цікавого та яскравого обладнання та іграшок. Дошкільники не люблять грати в словесні сюжетні ігри, що потребують відповідного мовленнєвого навантаження. Майже 67% дошкільників знали правила всіх вивчених ігор.

Рухова гра реалізувала ряд виховних, навчальних та корекційних задач, розвивала рухові вміння, навички у дітей, пізнавальну активність. При цьому ефективно проводилася корекційна робота. Зміст роботи з батьками передбачав педагогічну обізнаність з питань ігрової рухової діяльності.

Основною формою організації корекційно-виховної роботи з розвитку рухів у дошкільників з дизартричними порушеннями при дитячому церебральному паралічі в спеціалізованих групах дошкільних закладів є заняття з фізичної культури. На цих заняттях потрібно дотримуватися наступних вимог: заняття повинні проходити за допомогою різних цікавих форм, методів, методичних прийомів та засобів організації рухової діяльності дошкільників; заняття повинні проводитися емоційно, жваво, цікаво з обов'язковою участю усіх дітей групи; на занятті треба слідкувати за поступовою зміною рухової діяльності дітей; заняття повинні проводитися за допомогою різних раціонально поєднаних форм.

Ми розробили та впроваджували вправи щодо координації та розвитку базових провідних рухів на заняттях фізкультури, зокрема: поєднання ходи із стрибками, що передбачають спеціально підібрані перешкоди; хода та біг біля предметів оточення; ходьба на гімнастичній лаві, подолання перешкод – кроком, на четвереньках, у процесі повзання; ловля та метання м'яча дитиною, передача його іншій дитині, яка включена у процес рухової гри; стрибки через маленькі криві лінії з просуванням далі уперед; загально-розвиткові рухові вправи з атрибутами довкілля; парні рухові вправи та дії з різними предметами та іграшками; вправи на зміцнення м'язово-зв'язкового апарату нижніх кінцівок; плавання, рухливі вправи динамічного та статичного характеру, що тренують нижні кінцівки; вправи на лазання та повзання тощо. Розвиток координації, траєкторії та змістовності рухів пов'язаний з наступними умовами: розвиток слухового та зорового аналізаторів; розвиток просторово-орієнтовних рухів; розвиток динамічності та траєкторії рухів; розвиток навичок самостійного хапання та утримання предметів різних за вагою та формою; розвиток навичок цілеспрямованого оперування предметами у процесі рухової діяльності; розвиток навичок дрібної координації руки тощо. Рухові ігри, які проводяться на заняттях фізкультури сприяють: становленню усіх психофізичних процесів у дитини; розвитку просторового орієнтування; уточненню та розширенню понять про

предмети та об'єкти довкілля; поєднанню у розвитку компонентів зорово-слухового сприймання та моторного виконання дії; пристосуванню організму дитини до підвищеного рухового навантаження; підвищенню рівня працездатності дітей у процесі рухової гри; використання рухових ігрових вправ на розвиток релаксаційних процесів у дитини тощо.

У роботі з дітьми з дизартричними порушеннями при дитячому церебральному паралічі на заняттях фізичної культури ми запропонували наступні корекційні заходи: чітка організація та регламентування рухової діяльності дитини під час заняття; наполегливість при використанні вправ фізичного спрямування та характеру; постійний нагляд за руховою діяльністю дитини з боку педагога та вихователя; тактовність та педагогічна майстерність при спілкуванні з дитиною та її батьками; надання відповідного рухового завдання дитини залежно від рівня прояву її індивідуальних та психофізичних можливостей; розвивати навички правильного виконання дитиною інструкції рухової дії; навчити дитину бачити результат власної діяльності та доводити рухове завдання до кінця; правильно використовувати засоби заохочення до рухової діяльності дітей.

Діти з дизартричними порушеннями при дитячому церебральному паралічі проявляють різну активність і тому дістають різне навантаження. Цей факт має істотне значення: адже невдовзі відбудуться заняття, і тому не байдуже, в якому стані діти розпочнуть їх. За режимом на ранкові заходи – прийом дітей, огляд, ігри, працю, гімнастику – відводиться до 1 год 20-30 хв. Саме вранці існують можливості, щоб активізувати руховий режим, тим більше, що атмосферні умови – чисте повітря, прохолода – дуже сприятливі для високого оздоровчого впливу заходів.

Правильний підбір психолого-педагогічного забезпечення процесу фізичного виховання з ранку потребує вирішення наступних завдань: створити позитивний стан у дитини з дизартричними порушеннями при спастичній диплегії; підбадьорити дитину до виконання ранкових рухових вправ; налаштувати дитину на відповідну рухову діяльність; сприяти

підвищенню інтелектуальної діяльності дитини у процесі виконання рухових вправ та ігор; організувати та врівноважити стан дитини, його поведінку; розвиток позитивних емоцій у дитини у процесі рухового завдання; використання фізичних вправ та ігор з незначним навантаженням та відомих дітям. Короткочасні рухові навантаження є досить доцільними зранку, бо вони зацікавлюють дитину з дизартричними порушеннями при спастичній диплегії та не виснажують її організм. Ранком суттєвою виступають рухові завдання з короткочасними за змістом, з невеликим навантаженням, що поступово зростає. Позитивні наслідки дає залучення дітей до основних рухів. За допомогою цих засобів можна швидко поживити їхній фізіологічний стан.

Слід звернути увагу на характер взаємодії дітей з дизартричними порушеннями при спастичній диплегії у руховій діяльності зранку. Тут більш доцільна така діяльність, в якій діти, маючи спільну мету, діють незалежно одне від одного або ж їхня взаємодія нескладна: «ведучий – учасники». Виходячи з особливостей цього періоду та особливостей дітей цієї нозології, не слід включати в нього ігор чи розваг, які викликають надмірні веселощі, азарт; небажані також дії, в яких діти розподілятимуться по великій площині, наприклад, під час бігу з ловінням чи ходьби на значну відстань, невдало проходять ранком розваги, спортивні вправи. За браком часу не вдається довести гру до виграшу, і тому в учасників залишається незадоволення або виникають суперечки, які порушують врівноваженість поведінки. Якщо дітей багато, недоцільно проводити з ними гру, в якій треба діяти по черзі: не вистачить часу на те, щоб охопити усіх.

Діяльність дитини та виконання нею вправ на свіжому повітрі підвищує оздоровлення організму дитини і є позитивним критерієм розвитку усіх функціональних систем організму дитини. Саме це надає значні можливості щодо становлення та закріплення необхідних для дитини з дизартричними порушеннями при спастичній диплегії рухових навичок та умінь, формування у них цілеспрямованої системи фізичної діяльності.

Правильна рухова активність дітей з дизартричними порушеннями при спастичній диплегії під час прогулянки прямо поєднана з певними умовами та факторами. Рівень активності дітей при виконанні рухових ігор на вулиці подається у методиці проведення занять з фізичної культури. На них створюються сприятливі умови для розучування техніки різних рухів.

Комплекс рухових вправ у природних умовах можна побудувати й так (для дітей п'яти-шести років): ходити по траві, широко розставляючи ноги; ходьба з високим підніманням колін – у різних напрямках, обходячи пагорби, кущі; ходьба з нахилами під віттям дерев із наступним випрямленням; стоячи в колі, виконати 3-4 загально-розвивальних вправи з предметами неживої природи (опалим листям, сухим гіллям дерев або камінцями); біг по стежці; кидання камінців; переповзання по траві, спираючись на випрямлені руки і ноги; гра з елементами бігу; ходьба, дихальні вправи: вдих із підніманням рук угору, видих під час опускання рук через сторони вниз.

Співвідношення розглянутих вище організаційних форм корекційно-виховної роботи з розвитку рухів протягом дня може бути різним. Воно залежить від завдань, які педагог передбачає реалізувати в процесі певного відрізка часу, ступеня оволодіння дітьми з дизартричними порушеннями при дитячому церебральному паралічі основними навичками, рівня їх працездатності, активності та прояву індивідуальних бажань. Залежно від того, чому слід приділити більше уваги, планують певні форми роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анохин П.К. Общие принципы компенсации нарушенных функций и их физиологическое обследование / П.К. Анохин. – М.: Просвещение, 1988.- С.23-34
2. Архипова Е. Ф. Стертая дизартрия у детей: учеб. пособие для студентов вузов / Е.Ф.Архипова. – М.: АСТ: Астрель: ХРАНИТЕЛЬ, 2006. – 156с.
3. Бадалян Л.О. Невропатология: учебник для студ. дефектол. фак. высш. пед. учеб. Заведений /Л.О. Бадалян. – М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 384с.
4. Белова-Давид Р.А. Клинические особенности детей дошкольного возраста с недоразвитием речи. Нарушение речи у дошкольников / Р.А. Белова-Давид. – М.: Астрель, 2002. – 87с.
5. Бернштейн Н.А. О построении движений / Н.А. Бернштейн.– М.: Гос.уч.-педгиз, 1977. – С.8-10
6. Вавилова Е.Н. Учить бегать, прыгать, лазить, метать / Е.Н. Вавилова.– М.: Просвещение, 1983. – С .28-31
7. Вільчковський Є.С. Методика фізичного виховання в дитячому садку / Є.С. Вільчковський.–К.:Рад.шк., 1990. – 140 с.
8. Власова Т.А. Особенности психофизического развития учащихся специальных школ для детей с нарушениями опорно – двигательного аппарата / Т.А. Власова. – М.: Педагогика, 1985. – 128 с.
9. Власова Т.А. Учителю о детях с отклонениями в развитии / Т.А. Власова, М.С. Певзнер. – М.: Просвещение, 1987. – С.24-28.
10. Гонеев А.Д.. Основы коррекционной педагогики: уч. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / А.Д.Гонеев, Н.И.Лифинцева, Н.В. Ялпаева; под ред. В.А.Сластенина.– М: Академия, 1999. – 280с.

11. Гончарова Е.А. Реабилитация детей с заболеваниями и повреждениями опорно-двигательного аппарата / Е.А. Гончарова. – Л.: Медицина, 1984. – 207с.
12. Гуровец Г.В. К вопросу диагностики стертых форм псевдобульбарной дизартрии / Г.В. Гуровец, С.И. Маевская // Вопросы логопеди. - М.: Педагогика, 1982. – С.12-13.
13. Давыдов В.Ю. Индивидуальная оценка физического развития дошкольников / В.Ю. Давыдов.– Волгоград, 1993. – С. 28-31.
14. Дегтяренко Т.М. Корекційно-реабілітаційна робота в спеціальних дошкільних закладах для дітей з особливими потребами: навчальний посібник / Т.М. Дегтяренко, Л.С. Вавіна. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. – 302с.
15. Дошкольное воспитание аномальных детей / под ред. Л.П. Носковой.– М.: Просвещение, 1993. – С. 200-213.
16. Жукова Н.С. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников / Н.С. Жукова, Е.М. Мастюкова, Т.Б. Филичева. – М.: Спб, 1990. – 73с.
17. Журова Л.Е., Эльконин Д.Б. К вопросу о формировании фонематического восприятия у детей дошкольного возраста / Л.Е. Журова, Д.Б. Эльконин. – М.: Просвещение, 1983. – 54с.
18. Эльконин Д.Б. Психология игры / Д.Б. Эльконин.– М.: Просвещение, 1978.– 140с.
19. Єдинак Г.А. Концепція неперервної реабілітаційно-адаптивної рухової діяльності дітей з церебральним паралічем: науковий посібник / Г.А. Єдинак. – Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М.І., 2003. – 36с.
20. Єдинак Г.А. Передумови організації та формування змісту рухової діяльності дітей з церебральним паралічем: навчальний посібник / Г.А. Єдинак. – Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М.І., 2007. – 114с.

21. Єдинак Г.А. Технологія використання засобів фізичної культури в руховій діяльності дітей з церебральним паралічем: методичні рекомендації / Г.А. Єдинак. - Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М.І., 2007. – 96с.
22. Занков Л.В. О коррекционно-воспитательной работе в специальных школах / Л.В. Занков// Сб. учебно-воспитательная работа в специальных школах. М: Учпедгиз, 1984 - 112с.
23. Заблудовська Є.Д. Фізичне виховання на засадах народознавства / Є.Д. Заблудовська, Г.Н. Сперанський.– Харків., 1992 – С.8-12.
24. Ипполитова М.В. Характеристика звукопроизносительной стороны речи у учащихся с церебральным паралічем / М.В. Ипполитова. –М.: Педагогика, 1989. – С.2-23.
25. Карелина И.Б. Дифференциальная диагностика стертых форм дизартрий и сложной дислалии / И.Б. Карелина// Дефектология. – 2006. – № 5–С. 10-14.
26. Кащенко В.П. Педагогическая коррекция / В.П. Кащенко.– М.:Академия, 1992.– 223 с.
27. Корекційна спрямованість початкового навчання у спеціальній школі інтенсивної педагогічної корекції: методичні рекомендації / укл. Л.С. Вавіна. –К.: ІСДО, 1995. – 160с.
28. Корольчук М.С. Психологічне забезпечення психічного і фізичного здоров'я / М.С. Корольчук. – К.: 2002. – 272с.
29. Коррекционно-педагогическая работа в дошкольных учреждениях для детей с нарушениями речи / под ред. Гаркуша Ю.Ф. – М.: Секачев В.Ю., 2000. – С.56-58
30. Липа В.А Основы коррекционной педагогики : учебное пособие / В.А. Липа.– Донецк, 2002. – 327с.
31. Логопедия: Учебн. для студ. дефектол. фак. пед. высш. учебн. заведений / под ред. Л.С.Волковой, С.Н.Шаховской. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 680 с.

32. Логопедія. Підручник / за ред. М.К.Шеремет. – 3 видання, перероблене та доповнене. – К.: Слово, 2014. – 672 с.
33. Мартынова Р.И. Сравнительная характеристика детей, страдающих легкими формами дизартрий и функциональной дислалией // Хрестоматия по логопедии: учебное пособие для студентов высших и средних специальных педагогических учебных заведений: В 2 т. Т 1./ Р.И. Мартынова/ под ред. Л.С.Волковой и В.И.Селиверстова. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1997. – С. 214 – 21.
34. Мастюкова Е.М. Двигательные нарушения и их оценка в структуре аномального развития / Е.М. Мастюкова // Дефектология.– 1987. – № 5. – С. 3 - 9.
35. Мастюкова Е.М. Развитие познавательной деятельности у детей с церебральными параличами / Е.М. Мастюкова // Дефектология, 1976. – №3. – С 40-42.
36. Мастюкова Е.М. Ребенок с отклонением в развитии. Ранняя диагностика и коррекция / Е.М. Мастюкова. – М.: Просвещение , 1992. – С. 146-162
37. Миронова С.П. Корекційна робота як специфіка професійної діяльності педагога-дефектолога / С.П. Миронова // Дефектологія. – 2004. – №2 – С. 11-14
38. Основы теории и практики логопедии/ под ред. Р.Е.Левиной – М.:Педагогика, 1988 – С. 271 – 290.
39. Поваляева М.А.:Справочник логопеда / М.А. Поваляева. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2002. – 145с.
40. Положення про спеціальну загальноосвітню школу-інтернат (школу, клас) України для дітей з вадами фізичного або розумового розвитку. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. – Випуск 2. – К., 1994 – 120с.
41. Правдина О.В. Логопедия / О.В. Правдина. – М.: Просвещение, 1981. – С.68-72.

42. Сермеев Б.В. Пути повышения эффективности физического воспитания детей с отклонением в развитии / Б.В. Сермеев // Дефектология.- 1990. – № 4 – С. 7-14.
43. Соботович Е.Ф. Порухення мовного розвитку в дітей та шляхи їх корекції: навчально-методичний посібник / Е.Ф. Соботович. – К.: ІСДО, 1995. – С.18-23.
44. Специальная дошкольная педагогика: учебное пособие / Е.А. Стребелева, А.Л. Венгер, Е.А. Екжанова / под ред. Е.А. Стребелевой. – М. Издательский центр «Академия», 2001. – 312с.
45. Специальная педагогика: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Л.И. Аксенова, Б.А. Белякова / под. ред. Н.М. Назаровой. – М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 400с.
46. Спирина Л.Ф. Учителю о детях с нарушениями речи / Л.Ф. Спирина, А.В. Ястребова. – М.:Педагогика, 1986. – 95с.
47. Стельмахович М.Г. Народна педагогіка / М.Г. Стельмахович– К.: Вища школа ,1998. – 240с.
48. Тупоногов Б.К. Коррекционно-педагогическая работа в системе образования детей с нарушениями умственного и физического развития/ Б.К. Тупоногов // Дефектология.– 1994. – №4 – С.9-14.
49. Фарфель В.С. Развитие движений у детей школьного возраста / В.С. Фарфель.– М.: Педагогика, 1989 – 200с.
50. Филин В.П. Воспитание физических качеств у юных спортсменов / В.П. Филин. – М.: Спорт, 1994. – 120с.
51. Филичева Т.Б. Логопедическая работа в специальном детском саду / Т.Б. Филичева, Н.А. Чевелева. – М.:Просвещение, 1997. – 100с.
52. Шевандрин Н.И. Психодиагностика, коррекция и развитие личности / Н.И. Шевандрин. – М.:Педагогика, 1989. – С.74-96.
53. Щедровицкий Г.П. Методологические замечания к педагогическим исследованиям игры // Психология и педагогика игры дошкольника / Г.П. Щедровицкий. – М.:Просвещение, 1986. – С.92-94.

54. Якиманская И.С. Развивающее обучение / И.С. Якиманская. – М.: Педагогика, 1999. – 144с.
55. Якубинский Л.П. Избранные работы: Язык и его функционирование / отв. ред. А.А.Леонтьев / Л.П. Якубинский. – М.:Наука, 1986. – 208 с.
56. Якубинский Л.П. О диалогической речи /под ред. Л.В.Щербы / Л.П. Якубинский. – СПб.: СПб, 1987. – 259с.
57. Ястребова А. В. Преодоление общего недоразвития речи у учащихся начальных классов общеобразовательных учреждений / А.В. Ястребова. – М.: АРКТИ, 2004. – 209 с.
58. Ястребова А.В. Учителю о детях с недостатками речи / А.В. Ястребова, Л.Ф. Спирина, Т. П. Бессонова – М.: Просвещение, 1996.- 158с.
59. Яшина В.А. Мовленнєве середовище та діти / В.А. Яшина // Дошкільне виховання. – № 8. – 2003. – С.17-18.
60. Эльконин Д.Б. Психическое развитие в детском возрасте / Д.Б. Эльконин. – М.: Педагогика, 1995. – С.12-36.
61. Эльконин Д.Б. Психология обучения младшего школьника / Д.Б. Эльконин. – М.: Просвещение, 1984. – 282с.